
Andre Nõmm: ei ole kõik mesi, mis tilgub, ega kõik tuli, mis välgub

20. detsember 2018

Tsiteerides tuntud ütlust, et «laevadel on sadamas ohutu, kuid mitte selleks ei ole need tehtud», võiks just nii kohati iseloomustada aastatetagust pangandust. Harva seisid laevad dokkides järelevaatusel, oldi pigem täispurjes ja seilati vetes, kus laevakiil vähegi võimaldas. Rahvusvaheline keskkond panganduses on viimase kümne aastaga palju muutunud, seda nii väliste riskide kui ka regulatsioonide mõttes.

Mis puudutab rahapesu tõkestamist, siis kõrgendatud ootus finantssektorile kui rahapesu tõkestamises olulisele kaitsekihile on sellises intensiivsuses veel üsna hiline nähtus. Aeg-ajalt saavad seda muutust kogeda ka pankade kliendid, kes seda alati ei peakski.

Kust me tuleme? Alles paarkümmend aastat tagasi koosnes väärtpaberituru seadus üksnes 30 paragrahvist. Eelnõu ettekandjal riigikogus oli piisavalt aega, et igat paragrahvi rahvaesindajatele selgitada, et milleks üks või teine meile hea on. Ühe järgi tuli keelduda tegevusloa andmisest, kui taotlejal polnud nõuetele vastavaid tööruume. See sisustati hiljem sellega, et ühel ettevõttel pidi kindlasti olema teenuse osutamiseks vähemalt laud ja kaks tooli.

Ka rahvusromantika vohas veel täies hoos, nii pidi väärtpaber tol ajal kehtinud Eesti Vabariigi valitsuse ja Eesti Panga määruse järgi olema samasugune rahvuskultuuri element nagu raha, rahvariided ja muu selline, mistõttu tema esteetiline välimus pidi vastama meie kultuuritasemele ja põhimõtetele.

Paarikümne aastaga on palju muutunud, finantssektorit on viimase kriisi järel tabanud regulatsioonide laviin, enam ei mõõdeta seda üksikutes paragrahvides, vaid tuhandetes lehekülgedes. Kes räägib mitmest Eiffeli-kõrgusest paberikuhjast, kes mähib regulatsiooni väljatrükkidega sisse terve maamuna ning kuu sellele pealekauba. Järelevalvekaasustes ei piisa enam toolide ja laudade ettenäitamisest.

Rahvuskultuuri elemendid on finantssektorist sootuks kadunud. Kohalik regulatsioon on asendatud Euroopa Liidu omaga. Üleilmne risk on samal ajal kohalik, ja vastupidi. Rahapesu tõkestamine ei ole siin erand, vaid on reegel.

Sagimine dokkides

Kuidas nendes oludes toime tulla? Finantsmaailmas täidab seda ülesannet vastavuskontrolli funktsioon (ingl *k compliance*). See ei ole omane üksnes rahandusele, vaid on tavapärane ka näiteks autotööstuses, meditsiinis,

energeetikas – seal, kus rohked nõuded eeldavad komplekssemat lähenemist.

Vastavuse risk ise on defineeritav kui õiguslike või regulatiivsete sanktsioonide risk, rahaline kaotus või maine halvenemine, mis võib äriettevõtet tabada olukorras, kus viimane ei ole oma tegevustes vastavuses õigusaktide, muude reeglite või käitumiskodeksitega, mis on teenuse osutajale kohaldatavad. Või ka ettevõtte komistamine üldise ärieetika põhimõtete või kultuurinormide vastu oludes, kus ettevõtte poliitika oli seda tegelikult vältida (näiteks kaasused reklaamitööstusest).

Rahapesu tõkestamisel lisandub täiendav väline riskimõõde. Need on pingestunud poliitilised suhted, sellest lähtuv finantssanktsioonide kohaldamine. Reaalsus on see, et mõni pank on puuduliku rahapesu tõkestamise või sanktsioonide lohaka rakendamise tõttu leidnud oma otsa, mitmed aga saanud raskelt karistada.

Ausad pankurid (on ka neid, kes teadlikult osalevad kriminaalse raha varjamises või on lihtsalt keskmiselt rahaahnemad) diskuteerivad ettevaatlikult, et neid on tõmmatud ebavõrdselt kõrgemasse poliitilisse mängu, kus neil puudub nõuete rakendamiseks juurdepääs asjakohasele luureteabele (ingl *k intelligence*).

Teisisõnu väidavad nad, et ühel eraettevõttel ei ole selliseid tööriistu, et täieliku täpsusega tuvastada klientide tehingute tagamaad. Selline keskkond on pangad teinud ettevaatlikuks, seda ka üksteise suhtes, mis omakorda on viinud pangad riskide vähendamise teele. Dokkides on palju sagimist ja ülevaatamist, seda nii finantsjärelevalvete kui ka pankade omanike endi poolt.

Näeme muutusi ja kohandumist ka Eestis, kus osa universaalpankade omanikke on muutnud oma äristrateegiat, keskendudes edaspidi üksnes koduturule. Riskide juhtimise mõttes on kohalikku klienti või tema äri lihtsam mõista.

Tundmatutes vetes on oht karile sõita või sadam sootuks silmist kaotada. Kui 2014. aastal oli mitteresidentide osakaal hoiustes veel ligikaudu 20 protsenti, siis nüüd on see langenud 10 protsendini, seda just eelkõige *off-shore'i* ja muude riskantsete jurisdiktsioonide klientide arvelt. Eri nurkade alt leiab see muutus meedias kajastust ka kui tõrge, mis pärsib ettevõtlust, kuid eeldada samasugust pankade avatust riskidele oleks samuti naiivne. Õigus on ka nendel, kes näevad siin väljakutset, kuna ettevõtlus globaliseerub üha enam.

Tuntud vastavuskontrolli ekspert Kristy Grant-Hart on väliste riskide vaatest lähtuvalt koostanud ettevõtte vastavuse mudeli, mis esitab lihtsustatult neli eeldust ning moodustab nende vahel omakorda võimalikud kombinatsioonid. Need eeldused on väike vajadus, suur vajadus, madal valmisolek ja kõrge valmisolek.

Kombinatsioon «väike vajadus (loe: väike risk) ja kõrge valmisolek» võib küll olla vastavuskontrolli töötaja unelmate töökoht, kuid sellise kombinatsiooni puhul on oma oht, kus püüdlusega täiuslikkusele kaob riskipõhine vaade ning vastavuse eesmärgi sildi all saavad ebaproportsionaalse löögi just madalama riskiga kliendid. Midagi sellist võib kohati täheldada finantssektoris just rahapesu tõkestamise hoolsusnõuete rakendamisel. Väga madala riskiga klient on kohati sunnitud taluma panga meetmeid, mis on kohased pigem kõrgema riskiga kliendile.

Rahapesu tõkestamisest

Euroopa Liidu õigus tunneb mõisteid nagu riskipõhine järelevalve, nõuete kohaldamisel on lubatud läheneda proportsionaalselt. Kehtiv seadus sätestab, et on olemas madalama riskiga kliendid, on olemas kõrgema riskiga kliendid. Sõltuvalt riskisusest peaksid ideaalis sinna vastu peegelduma ka kliendi suhtes tehtavad kontrolltoimingud. Kui pank näeb (ja sageli tal see võimalus on), et inimese finantskäitumises puudub viide kahtlasele tegevusele, siis ei ole põhjust ka tema suhtes rakendada hoolsusmeetmeid täpselt samadel alustel kui näiteks ebamäärase või mitteusutava äriiga ettevõtte suhtes, mis on pargitud kuhugi eksootilisse jurisdiktsiooni.

Regulatsioone on palju, riske on raske maandada, kuid sellesse ei peaks liiga takerduma. Uut reaalsust tuleb ette paljudes eluvaldkondades. Kunst on võimes uute oludega kohanduda. Keerukam ja komplekssem keskkond eeldab ka targemat lähenemist. Paradoksaalsel kombel võib just (üle)reguleeritus või globaalse riskikeskkonna muutus olla üks innovatsiooni mootor. Rahapesu tõkestamisel tähendab see investeeringuid uue tehnoloogia kasutuselevõtuks, mis aitab tehingute mustreid lugedes kahtlusi tuvastada.

Või ka vastupidi, need kahtlused kliendi suhtes nähtamatult kõrvaldada. See omakorda aitab paremini ja sujuvamalt oma kliente käsitada, nendega suhtlemist arusaadavamalt sättida (või nad hoopis rahule jätta).

Elu näitab, et osa suudab nõudeid rakendada sujuvamalt kui teised. Seda võib täheldada klientide pöördumistest finantsinspektsiooni poole. Harvad ei ole juhud, kus pank põhistab oma seadusest tulenevat kohustust kui nuhtlust, et «ega muidu ei teekski, aga järelevalve nõuab meilt seda». Isegi kui regulatsioonis on ebaefektiivsus (või ka lausa tüütust), siis taolist lähenemist vastavuskontrolli poolt loetakse pigem ebaõnnestumiseks. Milleks hirmutada klienti finantsjärelevalvega ja seda rahapesu kontekstis, mis ei ole rohkem ega vähem kui kuritegu. Teiselt poolt kliendid, kes ei suuda mõistetavalt oma äri selgitada, on sunnitud tänapäeval ka intensiivsemat sekkumist (kui paratamatust) taluma.

Kuid midagi on jäänud ka samaks. Äri vajab klienti, klient vajab äri. Kui sa ei ole just teadlikult

kõrgema riskiga kliendile keskenduv pank, siis panga klientuur on läbilõige ühiskonnast. Tõenäoliselt on seal väga väike osa kurjategijaid.

Finantsjärelevalvele on eelisjärjekorras need finantsturu osalised, kus risk on talumatult kõrge ning finantsasutuse juhtide valmisolek on seejuures madal. Pangad on sellest hästi teadlikud, kus finantsinspeksioon kõrgendatud hoolsust ootab. See ei pea ilmtingimata seonduma ka sellega, kas klient on resident või mitteresident.

Riskide maandamist oleks pankadele ette heita kohatu, kokkuvõttes on see klientide ehk panga hoiustajate endi huvides. Neid pingutusi tehakse parimate kavatsustega, need on tänapäeva panganduses vältimatud. Laiemalt sõltub sellest finantseerimise hind, investeerimiskeskond tervikuna. Ka see on paratamatu, et keskkonna järsu muutuse juures ei lähe kõik alati sujuvalt, kandilised nurgad ongi teravamad. Ideaalis lihvib need nurgad aja jooksul konkurents ise ja uus reaalsus loksab ajas paika.

Vastavuskontrollil on praegu võimaluste aeg end näidata, mis tähendab ka suuremat vastutust. Pankade juhtidel on aeg omakorda vastavuskontrollilt senisest rohkem nõuda. Alustavale ettevõttele pangakonto avamine või välismaal õppivale lapsele ülekande tegemine ei peaks inimesele olema ebameeldiv.

Kui pangakonto blokeerimise automaatkirja adressaadiks satub madala riskiga tavaklient ning sellele ei eelne mingit otsesuhtlust kliendiga, võib see olla väga hirmutav kogemus. Selliseid konarusi peaks üks nüüdisaegne ja riskipõhine vastavuskontrolli süsteem suutma mõistlikul viisil vältida. Osadustunne on väärtus ka panganduses. Karm keskkond küll pankuritele, aga väga habras ka klientidele.

**Artikkel ilmus 18. detsembril 2018 [Postimehes](#).*

Andre Nõmm